

Романюк Н.А.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри країнознавства і міжнародного туризму*

Романюк Р.Й.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

БЕЗПЕКА ОСОБИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Проблеми безпеки завжди були і залишаються невід'ємною частиною життя людини, оскільки пов'язані, насамперед, з її буттям та можливістю функціонування у світі. Незважаючи на те, чи проблематика безпеки усвідомлювалася і конкретизувалася, чи залишалася поза увагою людської спільноти на певному етапі історичного розвитку, саме вона детермінувала рівень суспільної і цивілізаційної динаміки [3, с. 5]. Безпека, як базова потреба людини та створених нею інституцій, і як основа міжособистісної взаємодії, часто є предметом теоретичних дискусій у контексті різних наукових напрямів, зокрема, теорії міжнародних відносин. Це зумовило формування різних підходів до розуміння суті безпеки, її параметрів та способів забезпечення.

У найширшому значенні термін «безпека» походить від латинського *sine cura (securitas)* і означає «стан відсутності загроз, стан спокою, впевненості» [7, с. 2053-2054]. Поняття «безпека» передбачає можливість існування, щонайменше, трьох варіантів його розуміння. Перший з них, це підхід до безпеки як до багатоаспектного стану, другий, - як до багатогранного уявлення про те, яким має бути такий стан і яким він є насправді. У рамках третього підходу безпека розглядається як мета [2, с. 18]. Стан безпеки може бути кращим або гіршим. Мета може чітко усвідомлюватися або бути неясною, частково усвідомленою. Уявлення про безпеку може бути правильним, тобто адекватно відображати реальний стан безпеки, або спотвореним - перебільшувати чи применшувати ступінь безпеки чи небезпеки. У будь-якому випадку, уявлення про безпеку посідає визначальне місце щодо безпеки, як стану, і безпеки, як мети [2, с. 19].

Можна також виокремити негативний і позитивний підходи до трактування безпеки. Негативний підхід пов'язаний із сприйняттям безпеки як протиставлення загрозам, а позитивний підхід, натомість, характеризує предмет

безпеки, тобто потенціал протидії загрозам, і вказує напрям його розвитку.

Загроза і безпека - поняття антонімічного характеру, які взаємно визначають одне одного. Проте, відсутність загрози у певний момент часу не повинна означати резигнацію з розвитку безпеки суб'єкта чи об'єкта у майбутньому [3, с. 10]. Загрози безпеці можуть бути реальними, або потенційними, відтак, вимагають певного реагування. У той же час, на кожному з рівнів безпеки (індивідуально-особистісному, суспільному, національно-державному чи міжнародному) вони можуть надходити як із зовнішнього оточення, так і кристалізуватися з процесів, що відбуваються в структурі самого суб'єкта або об'єкта безпеки. У підсумку, формується ще один поділ, який ніби пронизує всі рівні безпеки: зовнішня безпека і внутрішня безпека.

З точки зору окремих акторів міжнародних відносин, безпека може мати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивна безпека розуміється, як реальна оцінка стану потенційної чи фактичної загрози, натомість, суб'єктивна безпека відображає поверхневу або спрощену перцепцію стану загроз для окремих учасників чи всієї міжнародної системи [8, с. 25].

У теорії міжнародних відносин базовим рівнем аналізу є національно-державна безпека, яка існує, щонайменше, з часу появи суверенної держави, і пов'язана із застосуванням військової сили. Дискусії щодо ролі та способів гарантування саме національно-державної безпеки впродовж тривалого часу велися між традиційними напрямками теорії міжнародних відносин - реалістами та лібералами. У 1980-90-х рр. починає утверджуватися концепція всезагальної безпеки, яка є гнучкішою і збалансованішою, аніж концепція національно-державної безпеки. Основою концепції всезагальної безпеки є положення щодо множинності, різноманітності і взаємозалежності всіх суб'єктів безпеки у світовому масштабі.

Новим рівнем аналізу в теорії безпеки є безпека індивіда, або особистісна безпека. Сьогодні відбувається зміщення акценту від розгляду національно-державної безпеки та загроз їй у сучасному світі до вивчення загроз існуванню людини більш загального характеру та шляхів захисту від них. Це спричинило появу нової концепції, ядром якої стала безпека особистості - *human security* [4, с. 96-98]. Якщо традиційні концепції безпеки зосереджуються на порядку і стабільності, то концепція *human security* покликана захищати, насамперед, життя і гідність людини, базуючись на

чотирьох основних принципах: універсальності, взаємозалежності компонентів, превентивному характері та орієнтації на людей. *Human security* спрямовується на захист цінностей, зокрема, громадянських прав і свобод,

демократії, ринкової економіки тощо. Очевидно, що головним гарантом забезпечення особистісної безпеки повинна бути держава. Проте, часто держава, виконуючи роль суб'єкта безпеки особи, стає, водночас, і джерелом загроз для неї. На захист цього аргументу виступають представники сучасних теорій міжнародних відносин, стверджуючи, що держава сьогодні не є ключовим об'єктом безпеки. Поставивши людську емансипацію у центр дослідження проблем безпеки, вони розглядають особу як основний об'єкт аналізу. Відтак, можна припустити, що суверенітет і особистісна безпека несумісні у сучасних умовах. Приклад держав «що не відбулись», так званих *failed states*, які, з одного боку, володіють обмеженим суверенітетом, а, з іншого, вдаються до репресій щодо власного населення з метою збереження влади, часто не береться до уваги представниками традиційних підходів до розуміння безпеки, які звертають увагу радше на геополітичні та ринкові співвідношення сил і все ж розглядають державу як єдину одиницю аналізу. У цих умовах міжнародні організації можуть стати сполучною ланкою між потребами індивідів і можливістю та готовністю держави задовольняти їх.

Особистісна безпека включає безліч аспектів всезагальної безпеки. Це: економічна захищеність; стан здоров'я і доступність медичної допомоги; забезпеченість продовольством; безпечне навколишнє середовище; особиста захищеність від різних видів насильства; збереження культурної, релігійної, етнічної та іншої самобутності; повага прав людини, захист від диктатури та репресій з боку держави тощо [6]. Відтак, і особистісна, і всезагальна безпека розглядають різноманітні питання невоєнного характеру, включаючи політичні, економічні, суспільні, екологічні та ін. Проте одиниця аналізу в цих підходах різна. У той час, як особистісна безпека зосереджується на потребах окремого індивіда (хоча і залученого в суспільство), всезагальна безпека одиницею аналізу вважає національну державу. Хоча у концепції всезагальної безпеки визнається важливість інтересів особи для суспільства і держави, національна безпека може бути забезпечена і без захисту цих інтересів. Щодо характеру загроз суспільству і державі, прихильники всезагальної безпеки вважають їх результатом суб'єктивного сприйняття суспільством і державою.

Наприкінці XX - на початку XXI ст. традиційні підходи до розуміння безпеки почали зазнавати критики з боку нових теоретичних напрямів у науці про міжнародні відносини. Поліморфність загроз безпеці на різних рівнях - від індивідуального (особа) до загального (світове співтовариство) - вимагає, на думку постмодерністів, плюралізму концепцій безпеки.

Постмодерністське трактування проблем безпеки засноване на критичному

ставленні до ролі національних держав у сучасній світовій політиці. Сьогодні, на думку постмодерністів, на зміну територіальними спільнотам поступово приходять мережеві спільноти, які існують і функціонують на основі спільних інтересів та цінностей, а, відтак, не залежать від територіальної приналежності їхніх учасників [1]. У цих умовах безпека особи є найвищою цінністю, а гарантом цієї безпеки не може бути виключно національна держава. Такі чинники, як приналежність до певної релігії, економічні інтереси чи політична солідарність можуть перевершити за значенням політичну лояльність щодо держави. Більше того, постмодерністи зазначають, що держава не лише не здатна забезпечити безпеку особи в традиційному її розумінні, але й сама стає джерелом загроз для суспільства і особи [1].

Серед сучасних досліджень проблем безпеки виділяється феміністський напрям теорії міжнародних відносин, у рамках якого розглядається гендерна складова. Чоловіче сприйняття світу крізь призму категорій сили та агресії переносить феномен безпеки, насамперед, у військово-політичну площину. Жінки, натомість, звертають увагу на проблеми безпеки (наприклад, екологічні чи економічні), вирішення яких вимагає кооперації та колективних зусиль. Відтак, представники феміністського напрямку вважають, що «справжня безпека має супроводжуватися подоланням ієрархії суспільних відносин і участю всіх людей у забезпеченні власної безпеки» [5, с. 193].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що сучасні теорії міжнародних відносин сприяли переходу від традиційного одностороннього сприйняття безпеки до розуміння її як складного і багаторівневого феномену, забезпечення якого вимагає пошуку нових альтернативних форм у сучасній міжнародно-політичній практиці. Визначальним рівнем дослідження безпеки на сучасному етапі стала безпека особи як невід'ємний атрибут життя і розвитку людини.

Література

1. Ланцов С., Усмонов Ф. Проблемы безопасности в теории международных отношений: сравнительный анализ основных направлений // ПОЛИТЭКС. - 2008. - № 2. - [Електронний ресурс]. - Доступний з: <http://www.politex.info/content/view/437/30/>
2. Миграция и безопасность в России / Под ред. Г. Витковской и С. Панарина. - М.: Интердиалект +, 2000. - 341 с.
3. Bezpieczenstwo. Teoria - Badania - Praktyka / Red. nauk. A.Czuprynski, B.Wisniewski, J.Zboina. - Warszawa: Wydawnictwo CNBOP-PIB, 2015. - 146 s.
4. Roland P. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? // International Security. -2001. - Vol. 26. - №. 2. - P. 87-102.

5. Tickner J.A. Re-visioning security // International relations theory today / K. Booth and S. Smith (eds.). - Polity Press, Oxford, 1995. - P.175-198.
6. United Nations Human Development Program. Human Development Report 1994. - New Dimensions of Human Security. - New York: Oxford University Press, 1994. - 210 p.
7. Webster's Third New International Dictionary / Ed. Philip Babcock Gove. - Cologne: Konemann, 1993. - 2783 p.
8. Zygmuntowicz J. Bezpieczeństwo w nauce o stosunkach międzynarodowych // Problemy bezpieczeństwa. Czasopismo Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. - Krakow, 2007. - №1. - S.23-40.